

17. SONUÇ: BAZI SAPTAMALAR VE AYKIRI ÖNERİLER

Oğuz TÜRKYILMAZ
Endüstri Mühendisi

Orhan AYTAÇ
Makina Mühendisi

17.1 GİRİŞ

Enerjiden yararlanmak modern çağın gereği ve vazgeçilmez bir insan hakkıdır. Bize göre, esasen tümü toplumun ortak malı olan enerji kaynaklarının araştırılması, bulunması, değerlendirilmesinden başlayarak; üretim, iletim, dağıtım ve satışına kadar sürecin tüm aşamalarında çevreye, iklime ve doğaya olumsuz etkileri asgari düzeyde tutulmalı ve toplum yararı gözetilmelidir. Bu ölçüt, enerji ile ilgili tüm faaliyetlerde geçerli olmalıdır. Enerjinin tüm tüketicilere yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve güvenilir bir şekilde sunulması, temel enerji politikası olmak zorundadır. Bu anlayış ve yaklaşım, enerji ihtiyacının karşılanması, bir kamu hizmeti olarak yürütülmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Ne var ki, dünyanın küreselleşme sürecine girmesiyle birlikte, iktidarlar tarafından uygulanan neoliberal politikalar sonucunda enerji kullanımının vazgeçilmez bir insan hakkı olduğu gerçeği yok sayılmış, kamu hizmeti olan enerji ve elektrik temini piyasa faaliyeti haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Sermaye birikim rejiminin sınırsız büyüme eğilimi ile birlikte enerji sektörü kamusal bir alan olmaktan çıkarılarak özel tekellerin kâr egemenliğine teslim edilmiş ve ortaya fosil kaynaklara dayalı, yüksek karbon emisyonlu bir ekonomik yapı çıkmıştır. Bu yapıda, tekellerin fosil yakıt temelli politikaları nedeniyle küresel ısınmaya yol açan sera gazı salımları dünyayı tehdit eder bir konuma gelmiştir. Bu politikaların bir diğer sonucu da enerji yoksulluğu ve yoksunluğunun dayanılmaz bir boyuta ulaşmış olmasıdır. Bu yapı artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir.

Rapor'un bu son bölümünde ifade ettiğimiz görüşler; **yenilenebilir kaynaklara dayalı, toplum yararını gözetilen, kamusal planlamayı esas alan, ekonomik ve teknik anlamda verimliliğe öncelik veren, kamusal hizmet olarak temin edilecek enerjiyi azami oranda etkin kullanmayı öngören, işleyişi katılımcı, içeriği demokratik bir enerji programı** geliştirme tartışmalarına katkı koyma amacıyla geliştirilmiştir. Çalışmanın gerekçesi, bulunduğumuz her alanda hatalı politika ve uygulamaları eleştirmekle yetinmeyip; *olması gerekeni*, toplum çıkarlarını gözetilen doğru politika ve uygulamaları tanımlama, anlatma ve duyurma sorumluluğudur.

İkinci ana başlık altında küreselleşme süreci ve uygulanan neoliberal politikaların dünya enerji sektöründe yarattığı yıkıcı sonuçları ele alınmıştır. Üçüncü ana başlık altında, bu politikaların Türkiye enerji sektörüne yansımaları incelenmiştir. Dördüncü ana başlık altında, esas olarak yenilenebilir kaynaklara dayalı demokratik bir enerji programının içeriğine dair öneriler paylaşılmıştır. Beşinci ana başlık altında da acil taleplerimiz belirtilmiştir.

17.2 NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DÜNYA ÖLÇEĞİNDE ENERJİ SEKTÖRÜNDE YARATTIĞI YIKICI SONUÇLAR

17.2.1 Enerji Kaynakları Üzerinde Egemenlik ve Denetim Kurmak İçin Savaşlar

Dünyada enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü tüketen ABD ve diğer emperyalist kapitalist ülkeler kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer büyük güçlerin bu “sınırlı” kaynaklara erişimini engellemek ve kontrol etmek için; tüm dünyadaki enerji kaynaklarını denetlemeyi ve ele geçirmeyi amaçlayan strateji ve politikaları yıllardır uygulamaktadır. Öte yandan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti de bu denetimi kırma çabalarının yanı sıra emperyal amaçlarla da benzer politikaları yürütmektedir. Petrol ve gaz rezervlerinin, başta Orta Doğu olmak üzere, sınırlı coğrafyalarda (Rusya, Orta ve Güney Amerika, Hazar, Afrika vb.) yoğunlaşmış olması, söz konusu kaynakların kontrolüne yönelik mücadele ve savaşları kızıştırmaktadır.

Libya’da yönetimi deviren, Irak’ı işgal eden, Suriye’de rejimi değiştirmek için iç savaşı kışkırtan, petrol kuyularına el koyan, Orta ve Güney Amerika ile Afrika’nın birçok ülkesinde açık işgallere varan müdahalelerde bulunan ve kukla yönetimleri işbaşına getiren ABD, Fransa, İngiltere vb. kapitalist ülkeler; enerji kaynaklarının olduğu ülke ve bölgelere yönelik emperyalist amaç ve niyetlerini gizlemeye ihtiyaç duymamaktadır.

17.2.2 Tekellerin Fosil Yakıt Temelli Politikaları Nedeniyle Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Salımları Artıyor

Bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı en ciddi tehlike, küresel iklim krizidir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’ne (IPCC) göre karbondioksit oranındaki artışın temel nedeni fosil yakıt kullanımınıdır.

Petrol, gaz ve kömür tekelleri günümüz dünyasında çok etkilidir. 2018 yılı itibarıyla birincil enerji talebi, son sekiz yılın en yükseği olan yüzde 2,44 oranında artmıştır. Bu nedenle, dünya birincil enerji üretiminin yüzde 81’ini oluşturan fosil yakıtlara yüksek bağımlılık sürdürülen piyasa esaslı politikalarla kısa ve orta dönemde kayda değer bir azalma göstermeyecektir. Nitekim 2018’de fosil yakıt kullanımını yüzde 2,7, enerji kaynaklı karbondioksit (CO₂) salımları yüzde 2 artmıştır. [1]

Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını azaltma hedefi doğrultusunda, dünya ölçeğinde sıcaklık artışını sanayi öncesi ortalamalara göre iki derecenin altında tutabilmek için; dünya elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların 2018’de yüzde 25 olan payının 2050’ye kadar yüzde 65-80 düzeyine yükseltilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’nin 2019’da açıklanan son raporunda: küresel sera gazı salımlarının 2035’de 2010 yılına göre %45 azaltılması, 2050’de sıfırlanması önerilmektedir.[2] Bu son derece ciddi ve vahim saptamalar karşısında ABD yönetimi iklim krizini yok saymakta, petrol ve gaz tekellerine destek vermekte; dev petrol, gaz ve kömür şirketleri de bu yakıcı ve yaşamsal konuları gölgelemek, kamuoyu gündeminden uzaklaştırmak için yüz milyonlarca dolar harcamaktadır.

Hava ve çevre kirliliğinin insan ve toplum yaşamına olumsuz etkilerini gidermek, iklim krizinin insan yaşamını tehdit eden kuraklık, denizlerin ısınması, yeraltı sularının azalması, orman yangınları, beklenmedik zamanlarda yüksek yağışlar, yağışların düzensiz hale gelmesi, su baskınları vb. yıkıcı zararları azaltmak, hızla yükselme eğilimindeki sıcaklık artışını 1,5-2 °C ile sınırlamak için, enerji üretim ve tüketiminde fosil yakıtların payını mutlaka radikal bir şekilde düşürmek gerekir.

Ancak Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization-WMO) 2019'da sıcaklığın sanayi öncesi döneme göre 1,1 +/- 0,1 °C arttığını, 2019'un en sıcak ikinci yıl olduğunu, son beş yılın en sıcak yıllar olduğunu, 1980'den bugüne her on yıllık dönemin, bir önceki on yıldan daha sıcak olduğunu açıklamıştır.[3] Bu veriler, başka bir enerji politika ve programı için neden mücadele edilmesi gerektiğinin açık kanıtlarıdır.

17.2.3 Enerji Yoksulluğu ve Yoksunluğu

Günümüz dünyasında, bir yandan kaynaklar fütursuzca (toplumsal yaşam gereklerinin çok üzerinde) tüketilirken, diğer yandan hâlâ 3 milyar insanın evinde ellerini yıkayacağı bir lavabo, 2,9 milyar insanın yemek pişirmek için düzenli bir mutfakı bulunmamakta; 1 milyara yakın insan elektrikten yararlanamamakta, yüz milyonlarca insan da yemek pişirmek için çer-çöp ile bitkisel ve hayvansal atıkların yakıldığı ilkel ocakları kullanmaktadır. Bu olgular yanı sıra gelişmiş ülkelerde yaşayanlar dâhil; milyarlarca insan, alım güçlerinin yetersizliği nedeniyle mevcut imkânlarla ulaşmakta zorluk çekmektedir. Bu durum enerji yoksunluğu ile enerji yoksulluğu gibi iki farklı kavramı ortaya çıkarmaktadır.

Enerji yoksunluğunu, çağdaş enerji hizmetlerine erişim ve kullanım imkânının fiziki olarak mümkün olmaması hali olarak tanımlayabiliriz. Örneğin akarsuyun, elektriğin olmadığı yerlerde yaşayanların durumu.

Enerji yoksulluğu ise; insanların, yaşam alanlarında modern enerji hizmetlerinin veriliyor olmasına karşın, düşük gelirleri nedeniyle bu hizmetlere erişim imkânlarının sınırlı olması ve/veya mümkün olamaması durumudur.

17.3 NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNE YANSIMALARI

17.3.1 Genel Görünüm

Ülkemizde 1980'den bu yana yerleştirilmeye çalışılan piyasa ekonomisi ile sektörde kamu varlığı sınırlanmakta ve/veya yok edilmekte, genel olarak enerji, özel olarak da elektrik sektörü serbest piyasa işleyişine ve özel sermaye şirketlerine dayalı olarak yapılandırılmaktadır.

Prof. Dr. Seyhan Erdoğan'ın bu raporda yer alan "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Yoksulluğu Üzerine" başlıklı makalesinde belirtildiği üzere, sürecin başlangıcından itibaren kapitalist sistemin küresel kurumlarınca:

"Yarı çevre ve çevre ülkelerde ise kamunun yeni yatırım yapacak ya da mevcut yatırımlarda iyileştirmeler yapacak kaynağa sahip olmadığı, siyasi mülahazalarla kamusal olarak üretilen elektrikte düşük fiyatlandırma yapıldığı, bunun kamu borçlarını artırdığı, yeni teknolojilerin kullanılmasını, yeni yatırımların yapılmasını engellediği, kamunun kötü yönetimi sonucu kayıp oranlarının yüksek olduğu gibi çeşitli görüşler öne sürüldü."

Ülkemizde de piyasacı ortodoks ideolojik saldırı ve bu bağlamdaki enerji sektörünün serbestleştirilmesi/özelleştirilmesi/piyasalaştırılması girişimleri, ilgili kuruluşların daha verimli çalışacağı, yatırımların hızlanacağı, daha ileri teknoloji kullanılacağı, ürün ve hizmetlerin kalitesinin artacağı ve ucuzlaşacağı söylemiyle başladı ve bu iddialar ile sürdürüldü. Ancak gelinen noktada bu iddiaların gerçekleşmediği, aşağıda belirtildiği üzere, çok açık biçimde ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde enerji ihtiyacını karşılamak üzere genelde ithal fosil enerji kaynakları kullanılmış, ithalata dayalı yüksek maliyetli yatırımlar yapılmış, enerjideki dışa bağımlılık ciddi boyutlara ulaşmıştır. Enerji arzında 1990'da yüzde 51,6, bugünkü siyasi iktidarın göreve geldiği 2002'de yüzde 67,2 olan dışa bağımlılık, 2018'de yüzde 72,4'e yükselmiştir. Türkiye'nin hızla artan enerji ithalatının faturası 2018'de 43 milyar dolar, 2019'da 41,6 milyar dolar olmuştur.

Kamu elektrik üretim tesislerinin çok büyük bölümü özelleştirilmiştir. Elektrik üretiminde kamu payı 2018'de % 15, 2019'da % 19,5 olmuştur. Elektrik dağıtımı ve satışı tamamen özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Plansız uygulamalar sonucu ülkede elektrik üretiminde arz fazlası oluşmuş, bunun sonucunda bazı santraller üretimi durdurmuş veya kapanmış, bir bölümü yurtdışına satılmıştır. Birkaç büyük özel sermaye grubu, elektrik üretiminin yanı sıra dağıtımını da kontrol etmektedir.

Petrolün rafinaj işlemleri iki özel şirket tarafından, ithalat, dağıtım, pazarlama ve satış işlerinin tamamı az sayıda özel şirket tarafından denetlenmektedir.

İstanbul dışında ülkenin tüm kentlerinde doğal gaz dağıtım, satış, pazarlama hizmetleri özel şirketler eliyle verilmektedir.

17.3.2 Kayırmalar ve Hukukun İşlevsizleştirilmesi

Elektik dağıtım şirketleri ve santral özelleştirilmeleri ile alım garantili elektrik üretim tesislerinin ihalelerinde sürekli tercih edilen az sayıdaki bazı özel sermaye grupları, kamudan en çok iş alan şirketler sıralamasında dünyada ilk sıralarda yer almıştır. Bu kayırma ekonomisinde hukukun işlevsizleştirildiği, hukukun üstünlüğünün yerini üstünlerin/güçlülerin hukukunun aldığı, yüksek mahkeme kararlarının bağlayıcılığının dahi alt mahkemeler ve yürütme organları tarafından dikkate alınmadığı, TBMM'nin ise adeta iktidarın tasarılarını onaylamanın dışında bir işlevinin kalmadığı gözlemlenmiştir.

Toplum yararını dikkat almayan, kamusal planlamayı, denetimi ve kamusal üretimi reddeden veya işlevsizleştiren, kamu kaynaklarını özel şirketlere aktarmaya ve belirli sermaye gruplarının çıkarlarını azamileştirmeye yönelik enerji politika, karar ve uygulamaları ile sadece elektrik enerjisi alanında özel üretici şirketlere, önceki dönemlerden devam eden Yİ, YİD ve İHD uygulamalarına ek olarak yeni destek uygulamalarıyla 2018'de yaklaşık 32 milyar TL, 2019'da yaklaşık 47 milyar TL ödeme yapılmıştır. Bu ödemelerle sadece son iki yılda yaklaşık 18 milyar TL ve 23 milyar TL "piyasa" fiyatlarının üzerinde ilave bedel olarak özel şirketlere transfer edilmiştir.

Az sayıda şirketin çıkarına hizmet eden yüksek fiyatlarla yerli kömür yakan santrallara verilen alım garantisi; belirli şartları sağlayan yerli kömür, doğal gaz, ithal-yerli karışımı kömür yakan ve hidroelektrik santraller için oluşturulan kapasite mekanizması ile ilave ödeme yapılması gibi bedeli milyarlarla varan uygulamaların yanı sıra; amaçlarının çok dışına çıkmış olan ve yatırımcılara kâr garantisi sağlayan *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması* (YEKDEM) vb. uygulamalar; elektrik maliyetlerinin ve fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu politika ve uygulamaların mevcut haliyle sürdürülmesi, yeni zamların gerekçesi olacaktır.

Özelleştirilen yerli kömür santrallerine, taahhütlerinin ve devir sözleşmelerinin hilafına, çeşitli kanun değişiklikleriyle, çevre mevzuatına uyum sağlamaları için 2019 yılı sonuna kadar süre tanınmıştır. Firmaların çoğunluğu, bu süre içinde tamamlamış olması gereken çevre koruyucu yatırımlara, tesisleri devir almalarından beş ila yedi yıl geçmiş olmasına rağmen halen başlamamıştır. Özelleştirmelerin ileri teknoloji kullanımını sağlayacağı ileri sürülmüş olmasına rağmen, tam tersine firmaların bir kıs-

mı, bu süre içerisinde mevcut filtre, baca gazı kükürt arıtma tesisleri vb. çevre koruyucu ünitelerini dahi, işletme ve bakım maliyetlerini artıracakları gerekçesi ile çalıştırmamış ve bu süreyi sorumsuzca “çevreyi kirletme hakkı” süresi olarak kullanmıştır.

17.3.3 Artan Fiyatlar, Yaygınlaşan Enerji Yoksulluğu

Ülkemizde enerji yoksulluğu sorunu giderek ağırlaşmaktadır. Toplam istihdamın yüzde 34,64'ünün sosyal güvenlik sistemi dışında sigortasız ve yüzde % 60'ından fazlasının asgari ücretin altında ücretle çalıştığı günümüz Türkiye'sinde, art arda gelen zamlarla aileler her ay tutarı daha fazla artan enerji, su vd. faturalarını ödemekte zorlanmakta ve ödeyemedikleri için elektriği, gazı ve suyu kesilen konut sayısı milyonlarla belirtilmektedir. Örneğin, 2018 Ocak-2020 Ocak arasında elektrik ve doğal gaz fiyatları asgari ücret artışından daha yüksek oranda artmış; Nisan 2020 itibarıyla, hane halkı aylık ortalama elektrik ve doğal gaz harcamaları toplamı, asgari ücretin İstanbul'da % 14,20'si ve Ankara'da % 15,90'u olmuştur. 2018-2020 dönemine ait temel bazı ekonomik göstergeler ve elektrik ve doğal gaz fiyatlarının gelişimi ile İstanbul ve Ankara'da konut abonelerinin Nisan 2020 fiyatları ile aylık ortalama elektrik, gaz ve su bedellerinin toplamı ve bu toplamın asgari ücretli bir işçinin ücreti içindeki payı Tablo 17.1, 17.2 ve 17.3'te görülmektedir.

Tablo 17.1 2018 Ocak-2020 Ocak Arasında Bazı Göstergelerdeki Artışlar

Gösterge	2018 Ocak-2019 Ocak Dönem Artışı (%)	2019 Ocak-2020 Ocak Dönem Artışı (%)	2018 Ocak-2020 Ocak Dönem Artışı (%)
TÜİK Enflasyon	20,35	11,84	34,80
Yeniden Değerlendirme Oranı	23,73	22,58	52,67
Asgari Ücret*	26,00	15,00	44,90
Konut Elektrik Fiyatı	19,92	32,13	57,92
İstanbul Doğal Gaz Fiyatı	20,35	32,35	59,28
Ankara Doğal Gaz Fiyatı	21,19	31,47	59,93

* İki çocuklu işçiye ödenen asgari ücret.

Tablo 17.2 İstanbul'da Hane Halkı Aylık Ortalama Elektrik, Doğal Gaz ve Su Harcamaları (Nisan 2020 Fiyatlarıyla)

Harcama Türü	Aylık Tüketim	Birim Fiyat	Tutarı (TL)
Elektrik	230 kWh	0,7102 TL/kWh	163,35
Doğal Gaz	76 m ³	1,8055 TL/m ³	137,22
Su ve Atık Su	10 m ³		48,96
Toplam			349,52

Aylık harcamaların, 2.435,07 TL olan asgari ücrete oranı % 14,35'dir.

Tablo 17.3 Ankara'da Hane Halkı Aylık Ortalama Elektrik, Doğal Gaz ve Su Harcamaları (Nisan 2020 Fiyatlarıyla)

Harcama Türü	Aylık Tüketim	Birim Fiyat	Tutarı (TL)
Elektrik	230 kWh	0,7102 TL/kWh	163,35
Doğal Gaz	89 m ³	1,9091 TL/m ³	169,91
Su ve Atık Su	10 m ³		54,00
Toplam			387,26

Aylık harcamaların, 2.435,07 TL olan asgari ücrete oranı % 15,90'dır.

2020 yılı başından itibaren dünyaya yayılan ve Mart ayından itibaren ülkemizi de sarsan Corona virüsü salgını nedeniyle kapanan/kapatılan çok sayıda işyerinin sahibi ile işini kaybeden milyonlarca çalışandan da; enerji ve su faturalarını ödeyemeyecek, elektrik ve gazlarının kesilmesi ile enerji yoksulları arasına katılacaktır.

17.3.4 Krizdeki Enerji Sektörünün Ödemediği Krediler

Garanti Bankası Genel Müdür Yardımcısı Ebru Edin 10. IICEC Enerji Konferansı'nda yaptığı konuşmada; Türkiye enerji sektöründe son 17 yılda 90 milyar doları üretim, 20 milyar doları da dağıtım alanında olmak üzere toplam 110 milyar dolar tutarında yatırım yapıldığını, bankacılık sektörünün bu yatırımlar için 70 milyar dolar finansman sağladığını, bu kredilerin 7 milyar doları elektrik dağıtım alanında olmak üzere 47 milyar dolarlık bölümünün henüz ödenmediğini söylemiştir. Enerji projelerinin finansmanı kararlarına etki eden faktörlerin 17 yıl öncesine göre son derece değiştiğine vurgu yapan Ebru Edin, geçmiş dönemde doğal gaz, kömür gibi yatırımları finanse etmelerine rağmen, gelişen noktada bunları isteseler de finanse edemeyecekleri duruma geldiklerini belirtmiştir. [4]

2017 sonunda 637 milyon TL olan enerji sektörünün takipteki kredi miktarı, 2018 sonunda on katı olan 6 milyar 322 milyon TL'ye, 2019 sonunda ise 21,675 kat artışla 13 milyar 700 milyon TL'ye ve enerji sektörünün kullandığı 207 milyar TL tutarındaki krediler içindeki payı % 6,6'ya yükselmiştir. KPMG Türkiye Enerji ve Doğal Kaynaklar Sektör Lideri Ümit Bilirgen, bu yıl enerji sektöründe şirket birleşme (konsolidasyon) süreçlerinin hızlanmasını öngördüklerini bildirmiştir. [5]

BDDK daha önce inşaat ve enerji sektöründe 46 milyar TL'yi bulan batık krediler için bankaların karşılık ayırmasını istemişti. Türkiye, kur krizinin özellikle inşaat ve enerji sektöründe yarattığı sıkıntılarının ve bu alandaki sorunlu kredilerin çözümüne yönelik olarak, bu iki sektöre ait takipteki kredi alacaklarının aktarılmasının planlandığı fon kurma çalışmalarını yürütmüş ancak bu çalışmalar bir sonuca ulaşamamıştı. Konuya yakın iki kaynağın verdiği bilgiye göre, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Ernst&Young'ı bu ayın başlarında yetkilendirdi. Mart veya Nisan aylarında varlık yönetim şirketinin uygulanabilirliği hakkında bir ön rapor hazırlanması hedefleniyor. TBB, Ernst&Young'ın bu konuda yetkilendirildiğini doğruladı.[6] Batık kredilerin önce yerli bir varlık yönetim şirketine, daha sonra bu alanda faaliyet gösteren yabancı şirketlere satılacağı yolunda değerlendirmeler de bulunmaktadır.

17.3.5 Krizi Aşmak İçin Ne Yapmalı?

Bu tablonun, Corona virüs salgınının yarattığı ekonomik ve toplumsal yıkımla daha da ağırlaşacağı söylenebilir. Milyonlarca kişinin işsiz kalması, yüz binlerce işyerinin kapanması vb. nedenlerle ekonominin tüm alanlarında iç ve dış talepte çok ciddi bir gerilemenin sonucu olarak üretimin daralması söz konusudur. Üretimdeki düşüşten ötürü sanayinin, satışlarının azalmasıyla ticari kesimin, gelirlerinin azalması nedeniyle yurttaşların, toplam ekonomik faaliyetin daralması nedeniyle ulaşım ve lojistik faaliyetlerinin ve sonuçta ülkenin enerji gereksiniminin gerilemesi de söz konusudur. Bu gelişmeler sonucu milyonlarca abone faturalarını ödeyemeyecek, talepteki azalmadan ötürü gelirleri sınırlanacak olan gaz ve elektrik dağıtım ve üretim şirketleri çok zora düşecek ve hizmetlerini aksatabilecektir.

Bu tabloyu toplumcu bir bakış açısı ve kamu mülkiyeti, kamusal hizmet ve toplumsal yarar esaslarını temel alan bir planlama ve toplumsal kalkınma perspektifi ile değiştirmek mümkündür. Enerji dâhil bütün alanlarda bu anlayışı dile getirmek, çaba harcamak, emekçi halktan yana tüm kişi ve kuruluşlar

için ivedi bir görev ve zorunluluktur. Toplumsal yaşamın her alanından yükseltilecek bu ve benzeri yaklaşım, eleştiri ve önerilerin toplumsal, ekonomik, siyasal bilinç atmosferi oluşturmasıyla, “başka çözüm yok” diye dayatılan mevcut olumsuz durumun aşılması ve yeni yönelimlerin tarihsel olarak kendini dayatması mümkündür.

Bu bölümün devamında dile getirilecek görüş ve öneriler böylesi bir olasılıkta yapılması gerekenlere katkı amacına da hizmet edebilecektir.

17.4 DEMOKRATİK ENERJİ PROGRAMI

Raporun bu son bölümde dile getirdiğimiz görüşlerle katkı koymaya çalıştığımız “*demokratik bir enerji programı oluşturma arayışları ve tartışmaları*” kuşkusuz sona ermiş bir çaba veya süreç değildir. Bu alandaki çalışmalar yalnız uzmanların saptama ve değerlendirmelerine dayanmamalı; madenlerin, enerji santrallerinin ve muhtelif enerji tesislerinin bulunduğu yörelerde yaşanan çevresel ve toplumsal sorunları derinliğine irdeleyen çalışmalar ile yöre halkının gözlem, deneyim ve taleplerini de içermeli, ilgili tüm kesimlerce değerlendirilerek ve tartışılarak son biçimini almalıdır.

17.4.1 Çıkış Noktası

Yaşamakta olan olumsuzluklardan ve giderek ağırlaşan sorunlardan kurtulabilmek için; enerji sektörünü özel tekellerin kâr egemenliğinden çıkarıp kamusal bir düzleme aktarma, toplum çıkarlarını gözetken, kamusal planlama esaslı, yenilenebilir kaynaklara dayalı, düşük karbon salımlı bir ekonomiye yönelme ve enerjiyi azami ölçüde verimli kullanarak enerjide demokratik bir denetimi/programı gerçekleştirme ihtiyacı vardır.

Demokratik enerji politikalarını ve programını önce hayal etmeliyiz. Kimse hayallerimize ket vurmaz. Sonra *tasarlamak, kurgulamak, geliştirmek ve uygulamak için* yoğun bir şekilde çalışmalıyız.

Demokratik enerji programı, emeğin tarihsel kazanımlarını, örgütlülüğünü ve sosyal devleti sermayenin çıkarları lehine yok eden; sağlık ve eğitim başta olmak üzere tüm kamusal hizmet alanlarını piyasa uygulamalarına açan neoliberal politikaları değiştirmeyi esas almaktadır. Emeği en yüce değer sayan, siyasal, ekonomik, sosyal yönleriyle bütünlüklü, toplumcu bir demokratikleşme siyasal programının, eşit, özgür, adil bir topluma ve bağımsız ve demokratik bir ülkeye ulaşma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Politika ve programlar, içeriklerinin yanı sıra oluşturulma yöntemleriyle de demokratik olmak zorundadır. Toplum yararını gözetken enerji politika ve uygulamaları, yine toplum yararını gözetken alternatif kalkınma ve sanayileşme politikaları ile birlikte düşünülmeli ve böyle bir toplumcu program, ilgili kesimlerin aktif katkılarında imkân veren demokratik katılım mekanizmalarında tartışılarak geliştirilmelidir.

Bu tartışmalarda aşağıdaki ilkeler temel alınmalı ve bunlarla sınırlı kalmamak üzere konu her yönüyle, derinliğine irdelenmelidir.

17.4.2 Kamu Mülkiyeti, Kamusal Hizmet ve Toplumsal Yarar Esaslarını Temel Alan Bir Planlama ve Toplumsal Kalkınma Perspektifi

Dünyayı saran ve son Corona virüs salgınının yıkıcı etkileriyle derinleşen krizin, mevcut kapitalist neoliberal politikalarla aşamayacağı açıktır. Sorunları aşmak ve krizden mümkün olan en çabuk şekilde ve en az hasarla çıkabilmek için; yurttaşların ve toplumun vazgeçilmez gereksinimlerinin karşılanmasında kamu mülkiyeti, kamusal hizmet ve toplumsal yarar esaslarını temel alan bir planlama ve toplumsal kalkınma perspektifi ile kamucu, toplumcu bir programın uygulanması zorunludur.

Enerji politika ve uygulamaları çağdaş toplumlarda; tüm yurttaşların ve toplumun ortak gereksinimleri olan adalet, beslenme, uygun barınma, sağlık, eğitim, güvenli çalışma ve yaşam koşulları, ulaşım, iletişim, kültürel ve sportif hizmetler ve tüm bu hizmet ve faaliyetlerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve ekonomik faaliyetlerin gereksineceği miktar ve nitelikte enerjinin kamu hizmeti olarak, doğal ve toplumsal çevreye olumsuz etkileri asgari düzeyde tutularak ve azami ölçüde yenilenebilir kaynaklara dayalı, etkin ve verimli olarak üretimini, iletimini ve dağıtımını amaçlamalıdır. Böylece, enerjinin tüm tüketicilere yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve güvenilir bir şekilde sunulması mümkün olabilir.

Bu bakış açısına sahip kamu sektörü ve yönetimi:

1. Enerji alanındaki yatırımlarında kâr beklentisiyle hareket etmez. Planlama sistematığına dayalı uzun vadeli öngörülerle, enerji ihtiyacını, tekil şirket çıkarlarını değil toplumsal/kamusal ve ulusal çıkarları gözeterek, geniş kesimlerin sürekli yararlanmasına imkân verecek biçimde düşük maliyetle üretimini ve dağıtımını esas alır.
2. Kâr odaklı üretimi değil, yeterince kârlı olmadığı durumlarda bile üretimi sürdürerek toplumun enerji ihtiyacını güvenli biçimde karşılama amacını gözetir.
3. Enerji ihtiyacını, yeni enerji tesisleri kurulması ve bu tesislerde üretilecek yeni enerji arzıyla karşılamaya çalışan, plansız ve özel sermaye çıkarlarını gözetken, dışa bağımlılığı artıran hatalı politikalara son vererek, iletim ve dağıtımdaki kayıpları düşürmeyi ve nihai sektörlerde yer yer % 50'nin üzerine çıkabilen enerji tasarrufu imkânlarını değerlendirmeyi temel alır.
4. Yerli ve yenilenebilir kaynaklara dayalı ve enerji ekipmanlarının yurtiçinde üretimini öngören projelere ağırlık vererek;
 - a) Özellikle geri kalmış bölgelerde doğrudan ve dolaylı istihdam olanaklarının artmasına imkân sağlamayı,
 - b) Enerji üretimine yönelik ithal girdi miktarını azaltarak, hem dışa bağımlılığı, hem de dış ticaret açığının en büyük nedeni olarak gösterilen enerji girdileri ithalatı faturasını azaltmayı,
 - c) Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha yaygın kullanımıyla düşük maliyetle elektrik üretmeyi,
 - d) Enerji ekipmanlarının yerli üretimine ağırlık vererek yerli sanayinin gelişimine katkıda bulunmayı, istihdamı, yurtiçinde yaratılan katma değeri artırmayı ve enerji ekipmanları ithalat faturasını azaltmayı hedefler.

17.4.3 Yeni Bir Kamu Sektörü Yapısı ve Kamusal Üretim

1980 yılından sonraki bölme, küçültme, kapatma, özelleştirme uygulamalarıyla, genel olarak tüm kamu iktisadi kuruluşlarında, özel olarak enerji sektörünün petrol, doğal gaz ve elektrik alt sektörle-

rinde kamu kesiminin etkinliği azaltılmıştır. Bu politikalar sonucu, Petrol Ofisi'nin ve TÜPRAŞ'ın tamamı ile TPAO ve BOTAS'a bağlı şirketler özelleştirilmiş, TEK bölünmüş, elektrik üretiminde kamunun yeni yatırımlar yapması sınırlandırılmış, elektrik dağıtım şirketleri ve kamunun elektrik üretim santrallerinin büyük bir bölümü hızla özelleştirilmiştir. Diğer taraftan kamu çalışanları üzerinde baskılar yoğunlaştırılmış, atama ve görevde yükselmede liyakat dışlanarak siyasal iktidara yakınlık temel ölçüt olmuştur.

Bu olumsuz gidişe son verilmesi zorunludur.

Kamu kurum ve kuruluşlarının yukarıda tanımlanan kamusal işlevlerini yerine getirmeleri için yeniden düzenlenmeleri gerekir. Bu girişimlere destek olacak bir kamu finans sistemi, mali kaynakların toplumsal projelere tahsis edilmesini kolaylaştıracaktır. İyi denetlenen, etkin bir kamu finans sistemi ile vatandaşlara ve sosyal programlara, bölgesel ve yerel girişimlere kaynak sağlanabilir. “*KİT'ler zarar eder*” tekerlemesinin yarattığı kompleksten bir an önce arınılmalı ve yeni kamu iktisadi teşekkülleri sektör temelli olarak kurulmalıdır. Mali sektörü (*başta bankacılık kesimini*) reel kesimin emrine koşmanın gerekleri yeniden tanımlanmalı ve yerine getirilmelidir. İlgili bütün kurum, kuruluş ve uzmanların bu işleyişte söz sahibi olması, bu mekanizmanın demokratik bir muhtevaya kavuşturulmasına yardımcı olacaktır. Bu yolla ve örneğin elektrik ve doğal gaz üretimi, iletimi ve dağıtımı, su üretimi ve dağıtımı, büyük ölçekli madencilik projeleri, kamusal eğitim, kültür, sağlık ve spor tesisleri, kamusal ulaşım sistem ve şebekeleri, toplu konut, sosyal güvenlik, temel ihtiyaç maddelerinin temini ve diğer sosyal fayda yaratan alanlarda oluşturulacak güçlü kamusal kuruluşlar ve yapılar sayesinde kamu mülkiyetinde olan, iyi yönetilen ve denetlenen bir sistem oluşturmak mümkün olabilir.

Sermayeci yönetimlerin kamu sektörünü siyasal iktidarın arpalığı olarak gören, nitelikli insan gücünü yok eden yönetim anlayışı kesinlikle kabul edilemez. Kamu mülkiyetindeki bu tür kuruluşların; çalışanlarının yönetim ve denetimde söz ve karar sahibi olduğu, liyakati ve kariyeri esas alan nitelikli yönetimlere sahip olmaları; kayıt, hesap ve işlemlerinin erişilebilir ve şeffaf olmaları; bu kuruluşlara sunulan kaynakların daha iyi ve belirlenen amaçlara uygun şekilde kullanılmasını sağlayabilecektir. Hizmet verilen sektörün niteliğine bağlı olarak, bu şeffaf ve katılımcı yapının bileşenleri arasında üretici birlikleri ve tüketici örgütleri de yer alabilir. Bu amaca yönelik bir yapılanma ve verimliliği artırmaya yönelik bir yönetim modeli oluşturulmalıdır. Bu yolla kamu mülkiyetindeki kuruluşların, kendilerine kamu tarafından sağlanan kaynakları, plan ve program hedefleri ve kuruluş amaçları doğrultusunda en iyi şekilde kullanarak daha yüksek düzeyde toplumsal fayda yaratmaları sağlanabilir. Kamu mülkiyetindeki kuruluşların bağımsız ve özerk olmaları, bu kuruluşların istihdam sağlama ve kaynak kullanma açısından o günkü siyasi iktidarın günübürlük politikalarından uzak olmalarını da sağlar.

Toplumun yeni bir kamu mülkiyeti anlayışı, tasarımı, kurgusu ve uygulamasına olan ihtiyacı, yaşanan krizin etkileri karşısında daha da artmıştır. Yeni bir kamu mülkiyeti anlayışı ve organizasyonu ile kamu kurumlarının, kamusal hizmet anlayışı ve toplum çıkarları doğrultusunda çalışanları tarafından yönetilmesi ve denetlenmesi, faaliyetlerinin daha verimli ve etkin kılınmasına ve böylece kamusal hizmet niteliğinin ve niceliğinin artırılmasına imkân verecektir. Çalışanların ve toplumdaki bireylerin bilgiye kolay erişebilmeleri, sorunların tartışılmasını ve karar alma süreçlerinde yer almalarını kolaylaştıracak, böylece demokratik açıdan hesap verilebilirlik gerçekleşecektir.

Yeniden kurgulanan ve emekçi halkın çıkarlarının korunmasını ve geliştirilmesini öngören toplum yararı temelli bir kamu mülkiyeti anlayışının uygulanmasıyla, kapitalist toplumun sınırları içinde bile

ülke, kamu ve toplum çıkarlarının korunmasına ve sürekliliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak imkân dâhilindedir. Böylece günümüzde kamu mülkiyeti ve kamusal hizmet söylem ve uygulamalarına karşı hızlanan neoliberal saldırıları defetmek, topluma hizmet amacının gerçekleştirilmesi ve kamu çıkarlarının korunması mümkün olabilir.

Ülkemizde yaklaşık 40 yıldır sürdürülen neoliberal politikalar, uygulandığı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'yi de dış kaynaklara bağımlı, toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi gözetmeyen çarpık bir "büyüme" batağına saptırılmış, imalat sanayiini nerede ise Hong-Kong'un ilk dönemlerindeki ithalata yoğun bağımlı olan antrepoculuk tipi sanayiye dönüştürerek, ithalat yapmadan üretim yapamaz hale getirmiştir. Farklı bir ifade ile Türkiye, uluslararası yeni işbölümünde fason ve taşeronlaştırılmış bir sanayi ve buna bağlı olarak istihdam edilen enformelleştirilmiş ucuz işgücü deposu ve bir ithalat cenetine dönüştürülmüştür.

Oysa sanayi ve teknoloji alanındaki somut gelişmeler ve yeni dijital teknik öngörüler de dikkate alınarak; planlı kalkınma program ve uygulaması, sektör planlaması, ithal ikamesi ve seçmeci bir korumacılık yeniden tartışılarak ciddi bir şekilde ele alınmalıdır. Böyle bir perspektifle, kendilerini yenileme kabiliyeti olan, ileri/yüksek teknoloji içerikli sektör ve faaliyetler; sanayinin yoğunlaştığı Trakya ve Kuzey Marmara bölgelerinin dışındaki alt ve üstyapısı uygun bölgelere kaydırılmalıdır.

Türkiye yeniden kalkınmacı bir ülke niteliğini kazanmalı, reel sektörün yapısını modernleştirmek ve üretkenliğini artırmak için; rasyonel korumacılık, ihracat ve diğer sübvansiyonlar, yönlendirilen krediler (kamu kalkınma ve yatırım bankalarınınca kullanılacak düşük faizli krediler), ihracat destekleri ve yerelin özgünlüğünü dikkate alan ancak ülke ölçeğinde geçerli olan bir planlama kurgusu ve uygulaması içinde, yatırımların öncelikli alan ve yerlere yapılmasını sağlayabilir.

17.4.4 Enerji Stratejisinin Köşe Taşları

Enerji sektörü ile ilgili stratejimiz, aşağıdaki temel öncüllere dayanmalıdır:

1. Büyüme politikalarının gözden geçirilmesi, büyüme ile birlikte adil bölüşümü ve sosyal hakları geliştirmeyi esas alan bir kalkınma anlayışının benimsenmesi, temel bilimleri, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi ihmal eden, ithal girdi oranları çok yüksek, teknoloji düzeyi düşük ve orta olan ürünlerin imaline-ihracına takılıp kalan anlayış ve uygulamalardan vazgeçilmesi.

2. Çok sayıda yeni elektrik tesisi kurma yerine; enerjiyi çok daha etkin, işlevsel, tutumlu ve verimli kullanan, sağlanacak tasarrufla yeni tesis ihtiyacını azaltan ve kurulacak tesisleri yenilenebilir kaynaklara ve yurtiçinde üretilen ekipmanlara dayandıran düşük karbonlu, iklim krizine olumsuz etkileri asgari düzeyde olan bir politikalar manzumesine geçiş sağlanması.

3. Sanayileşme strateji ve politikalarında, yarattığı katma değer görece düşük, yoğun enerji tüketen, eski teknolojili, çevre kirliliği yaratabilen sanayi sektörleri (çimento, seramik, ark ocak esaslı demir-çelik, tekstil vb.) için karbon vergisi vb. caydırıcı önlemler uygulanması ve bunlar yerine; enerji tüketimi düşük, ithalata değil yerli üretime dayalı, ileri teknolojili sanayi dallarının örneğin elektronik, bilgisayar donanım ve yazılımı, robotik, aviyonik, lazer, telekomünikasyon, gen mühendisliği, nanoteknoloji vb. sektör ve alanlara öncelik verilmesi.

4. Geniş toplum kesimlerinin güncel gerekler ve çağdaş yaşam koşullarına uygun enerji gereksinimlerinin eksiksiz karşılanması, ancak bu gerçekleştirilirken "yeni dünya düzeni" anlayışı kapsamında sürekli pompalanan, doğal kaynakların hoyratça kullanımına ve iklim krizine yol açan; yoğun enerji

tüketen düşük teknolojlili sanayi tesisleri, toplumsal gereksinimlerden fazla/ gereksiz meta üretimi, geceleri ışıl ışıl parlayan kamu binaları ve AVM'ler, körüklenen özel araçla ulaşım vb. tüketim çılgınlığından uzak durulması ve enerji talep tahminlerinin abartılardan arındırılarak gerçekçi olarak yapılması.

5. Önümüzdeki dönemlerde elektrik kullanımının artacağı göz önüne alınarak, elektrik üretim tesislerinin yanı sıra iletim ve dağıtım altyapılarının da iklim krizine olumsuz etkilerinin azaltılması hedefleriyle gözden geçirilmesi, geliştirilmesi, iyileştirilmesi, yenilenmesi ve

6. Enerji politikalarının; sanayi, tarım, ulaşım, turizm, kentsel yaşam ve en önemlisi ulusal güvenlik politikaları ve dış politikayı da ilgilendirdiğinden, bu makro gerek ve yönelimlere göre toplum yararını gözeten, kamusal hizmet anlayışına uygun olarak kamusal planlama ilkeleri dâhilinde yeniden düzenlenmesi.

17.4.5 Nelere Son Verilmeli? Neler Yapılmalı?

Akkuyu NES, TANAP, Türk Akımı vb. projelerde yapıldığı gibi bazı ticari sözleşmelerin, bir tür “yasal hile” ile gereği olmadığı halde TBMM onayından geçirilerek uluslararası sözleşme niteliği kazandırılması ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılması önlenmeli; bu tür mevcut sözleşmeler ivedilikle yeniden görüşme konusu yapılarak toplum ve ülke çıkarları doğrultusunda değiştirilmelidir.

Yasal düzenlemelerde yer alan kamu yararı kavramı öznel ve piyasa güçleri lehine istismar edilen bir kavram olmaktan çıkarılmalıdır. Kamu yararı kavram ve uygulaması, özgün içeriğe uygun olarak; toplumun ve emekçi halkın yararını gözeten nesnel ve somut olarak ölçülebilir ölçütlere dayandırılmalıdır.

“Acele kamulaştırma” denilen ancak gerçek kamu yararından uzak, sermayenin enerji yatırımları için yurttaşların oturdukları evlerden, topraklarından, çevrelerinden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olarak kullanılan ve temel insan haklarına aykırı olan bu düzenleme ve uygulama derhal sona erdirilmelidir.

Kullanılmayan bir hakkın hak olmadığı gerçeğinden hareketle, toplumsal adalet için; tüm idari ve adli yargı süreçlerde halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlayan, önleyen, hatalı yoruma açık olan “doğrudan zarar görme şartı”, yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri gibi tüm engeller kaldırılmalı, hak aramanın kolay ve uygulanabilir olması sağlanmalıdır.

Yerli kömür yakan santrallara piyasada oluşandan daha yüksek sabit fiyattan alım garantisi verilmesi ve fosil yakıtlı birçok büyük santrala ilave ödeme yapılmasını sağlayan Kapasite Mekanizması sona erdirilmelidir.

Yenilenebilir kaynaklara verilen ancak bugün amaç dışına çıkmış olan ve birçok büyük şirkete kamudan kaynak aktarımına dönüşen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriği yüksek fiyatla alım garantisi uygulaması gözden geçirilmeli ve kapsamı küçük ve desteğe gerçekten ihtiyacı olan santrallarla sınırlanmalıdır.

Doğal çevreyi ve toplumsal yaşamı olumsuz etkilediği saptanan tüm santralların (termik, jeotermal, hidrolik, biyokütle vb. kaynaklılar dâhil) faaliyetleri durdurulmalıdır.

Şu anda çoğunlukla salt yatırımları önceleyen ve sırf “usulü yerine getirmiş olmak” için baştan savma bir şekilde hazırlanan, çoğu kez hatalı ve yanlış bilgiler içeren raporlara dayalı Çevresel Etki Değerlendirme sistemi tamamen değiştirilmelidir.

Üretim yöntemi ne denli çevre dostu olursa olsun elektrik üretme gerekçesi, santral çevresinde yaşayan insanların istekleri dışında yaşamsal haklarının sınırlanmasını, ortadan kaldırılmasını haklı kılamaz. “Çevreci santral yapma” iddiası da santralların tüm çevresel ve toplumsal etkilerini göz ardı etmenin, verimli tarımsal arazilerini sınırsız biçimde işgal etmenin, akarsu yataklarının güzergâhlarını değiştirmenin, doğal yaşam için gerekli olan suyu beton borular içerisine hapsedmenin ve çok sayıda ağacı kesmenin gerekçesi olamaz.

Yatırım projelerinin çevresel ve toplumsal etkilerini değerlendiren çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışması, projenin kesin fizibilite çalışmaları sonuçlandıktan sonra; bu çalışmanın bulgularını dikkate alarak katılımcı süreçlerle hazırlanmalı, toplum ve ulusal ekonomi açısından fayda/maliyet çözümlerini de içermelidir. Kamu tarafından yapılanlar da dâhil; tüm yeni tesislerin çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışmalarında, yatırımın tüm etkileri bilimsel gerçeklere dayandırılmalıdır. Bu çalışmalarda, kurulması öngörülen tesislerin bulunduğu yörede var olan ya da yatırım kararı alınmış diğer yatırım projelerinin etkileriyle birleşmesi sonucunda ortaya çıkacak kümülatif etki de değerlendirilmelidir. Yapım ve işletme aşamaları sürekli denetlenmeli, çevresel ve toplumsal etki değerlendirmesinde belirtilen ve böylece taahhüt edilen yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği denetlenmelidir.

İstisnalar kuralı bozar. Kamu yönetimi, tüm enerji yatırımlarında yaşam alanlarının olumsuz yönde etkilenmemesi için kuralları geçersiz kılacak istisnaları kurgulamakla değil, kuralları istisnasız uygulamakla, yurttaşların anayasal haklarını savunmakla yükümlü olmalıdır. Halen milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ile tabiatı koruma alanlarında, muhafaza ormanlarında, yaban hayatı geliştirme sahalarında, özel çevre koruma bölgelerinde ilgili bakanlığın; doğal sit alanlarında ise ilgili koruma bölge kurulunun olumlu görüşü alınarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin kurulmasına izin verilebilmektedir. Ülke doğasının tahrip edilmesine, flora ve fauna kaybına ve yerel halkla yeni bir anlaşmazlık alanının yaratılmasına yol açabilecek yanlış uygulamalar sona ermelidir.

Tüm enerji projelerinde yer seçiminden-projenin fizibilite aşaması, tesis montajı ve işletme ömrü sonuna kadar sürecin tüm aşamalarında toplum yararı ve çevre öncelikle göz önüne alınmalı, halkın kabulü, diyalog ve danışma önemsenmeli, verimli tarımsal arazilere enerji tesisi kurulması ve halkın geçim kaynağı olan tarım alanları ve ürünlerine zarar verilmesi mutlaka önlenmelidir.

Atanmış ve seçilmiş yöneticilerin görevi, santral yatırımcısı sermaye gruplarının çıkarlarını kollamak değil, her ne pahasına olursa olsun o bölgede yaşayan insanların, toplumun, çevrenin, doğanın ve ülkenin çıkarlarını korumak olmalıdır.

Yanlış uygulamalardan canı yanan, zarar gören üreticilere ve yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam haklarını savunmak için barışçıl yöntemlerle direnenlere baskı ve şiddet uygulama, üzerlerine kolluk kuvvetleri gönderme derhal durmalı ve halkın taleplerine kulak verilmelidir.

Yerli taş kömürü, linyit, asfaltit vb. her tür kömüre dayalı yeni santral projelerine mutlak toplum yararı yoksa izin verilmemelidir. Mevcut ve yatırımı süren kömür yakıtlı santralların, JES'lerin, yasal hilelerle çevreyi kirletmelerine son verilmelidir.

Çalışanların haklarını güvence altına alarak çevreyi kirleten santralların üretimleri durdurulmalıdır. Filtre, baca gazı arıtma (de-sülfürizasyon, azot oksit giderme), atık su arıtma, atık kül-cüruf-alçı taşı

depolama alanı vb. yatırımlarını çok ivedilikle yapmadıkları, bu sistemleri etkin ve verimli bir şekilde hizmet verir hale getirmedikleri, salımlarını devamlı erişilebilir şekilde web sitelerinde duyurmadıkları sürece söz konusu santrallerin çalışmalarına izin verilmemelidir.

Enerji politikalarında ciddi ve radikal bir değişikliğe hızla gidilmeli, elektrik üretiminde fosil yakıtların payı düşürülmeli; yenilenebilir enerji kaynaklarının payını ciddi oranda artırmaya yönelik politikalar, kamusal planlama anlayışı ile toplum çıkarlarını gözeterek ivedilikle uygulanmalıdır.

Bundan böyle enerji üretim tesislerinin kamusal bir planlama anlayışı içinde, esas olarak rüzgâr, güneş vb. yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ve toplum çıkarlarını gözetir biçimde kurulması sağlanmalıdır.

Rüzgâr ve güneş enerjisinden daha çok yararlanılmalıdır. Rüzgârda kurulu güç potansiyelin yüzde 15'i, tüm proje stoku ise potansiyelin ancak yüzde 30'u düzeyindedir. İktidar, daha önce rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 2023 yılına kadar 20 GW'a çıkartılmasından söz ederken bu hedeften çark etmiş ve rüzgâr enerjisine dayalı elektrik üretiminde 2028 yılına kadar yalnızca ilave 10 GW kapasite tesisi hedeflediğini bildirmiştir.

Böylece, 2023 için öngörülen hedef yüzde on beş oranında azaltma ve beş yıl gecikme ile 2028'e ertelenmiştir. Başka bir ifade ile 2028'de bile Türkiye rüzgâra dayalı elektrik üretim kapasitesinin yalnız üçte birinin kullanılmasını planlanmış olmakta ve adeta "bir daha esme rüzgâr" denilmektedir. Rüzgâra dayalı elektrik üretim kapasitesinden, yurtiçinde üretilen kule, türbin, jeneratör vb. kullanılarak en yüksek düzeyde yararlanmaya çalışılmalıdır.

Bugün yalnız yüzde 2,4'ü değerlendirilen güneşe dayalı elektrik üretim potansiyelinin önümüzdeki on yılda ancak yüzde 4'ünü değerlendirmeyi öngören güneş enerjisi karşıtı yaklaşım devre dışı bırakılması ve bu sonsuz kaynaktan en yüksek düzeyde yararlanılmalıdır.

17.4.6 Enerji Sektöründe Yeni Bir Yapılanma ve Yeni Kurumlar

Aşağıda önerilen yapılanma içinde Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na ihtiyaç kalmayacağı için bu kurum kapatılmalıdır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; enerji sektörüne yönelik planlama çalışmalarını, kurulmasını önerdiğimiz *Türkiye Planlama Kurumu* ile birlikte; enerji sektörünün bütün alanlarında düzenleme, denetleme, yatırım ve üretim çalışmalarını ise doğrudan kendisi yürütebilecek şekilde yapılandırılmalıdır.

Dr. Serdar Şahinkaya'nın sözleriyle, "*Kamusal planlama, eskimemiş, dışlileri fazla aşınmamış işlevsel bir araç olarak pek çok ulusal ekonomiye hizmet etmiş (ve) onları bir tarih aşamasında yukarıya çıkarmış bir kaldıraç olarak, hâlâ kendi aklının ürünü olan politikaları sürdüren ülkelere hizmet etmeyi sürdürmektedir.*" O halde biz de yapabiliriz! Yeniden deneyebiliriz ve denemeliyiz!

17.4.6.1 Türkiye Planlama Kurumu

Çalışmalarında ülkenin bütünlüğünü ve toplumun yararını esas alan merkezi/ulusal ve bölgesel planların oluşumu sürecinde yerellerin özgül koşullarının ve ihtiyaçlarının, yerelde merkezden daha iyi tanımlanacağı ve belirlenebileceğini kabul eden; eşit, özgür, adil, dayanışmayı önemseyen demokratik bir toplum ve refah içinde yaşanacak bir ülkeye ulaşmak için; büyüme ile istihdamı ve adil bölüşümü kurgulayan; bölgeler arasındaki eşitsizliği ve toplumdaki gelir dağılımı arasındaki dengesizliği gider-

meyi amaçlayan; temel bilimleri, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi temel alan bir sanayiye geliştirmeyi; eğitim, sağlık, enerji, ulaşım, konut vb. hizmetlerin kamu eli ile verilmesini öngören bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için oluşturulacak kamu yapılanmasının önemli bir bileşeni olarak *Türkiye Planlama Kurumu* kurulmalıdır.

İllerde de il planlama müdürlükleri ve il sınırları içindeki yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin il düzeyindeki kurumlarının yer alacağı il planlama kurulları ve adı geçen kurumların yanı sıra ildeki emek ve meslek örgütleri, üniversiteler ve tüketici örgütlerinin katılımlarıyla il planlama danışma kurulları oluşturulmalıdır. Benzer kurgu ile başkent Ankara'da ayrıca Türkiye Planlama Danışma Kurulu da kurulmalıdır.

Bu kurgu içinde enerji politikaları, toplum yararını gözetecek biçimde ve kamusal hizmet anlayışına uygun olarak, kamusal planlama ilkeleri dâhilinde yeniden düzenlenmelidir. İl ve ülke düzeyinde yapacağı tüm çalışmalarda geniş katılımlı demokratik mekanizmaların yaratacağı sinerjiden yararlanacak olan Türkiye Planlama Kurumu ve ETKB'nin ortak çalışmaları ile bütünlük kaynak planlaması anlayışıyla; kısa, orta ve uzun vadeli strateji belgeleri, beş yıllık planlar, yol haritaları, eylem planları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Strateji belgeleri ve eylem planları, ilgili tüm kesimler için bağlayıcı ve yol gösterici olmalıdır. Bu amaçla, genel olarak enerji planlaması, özel olarak elektrik enerjisi ve doğal gaz, kömür, petrol, su, rüzgâr, güneş vb. tüm enerji kaynaklarının üretimi ile tüketimi planlamasında; strateji, politika ve önceliklerin tartışılıp, yeniden belirleneceği, toplumun tüm kesimlerinin ve iklim değişikliği uzmanları da dâhil olmak üzere, konunun tüm taraflarının görüşlerini demokratik bir şekilde, özgürce ifade edebileceği, geniş katılımlı bir *Ulusal Enerji Platformu* oluşturmalı ve ETKB bünyesinde bu platform ve Türkiye Planlama Kurumu ile eşgüdüm ve etkileşim içinde birlikte çalışacak, bir *Ulusal Enerji Strateji Merkezi* kurulmalıdır. Bu merkezde, Ulusal Enerji Platformu, Türkiye Planlama Kurumu ve ETKB'nin beklenti, talep ve öngörülerini göz önüne alınarak; yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık ve öncelik vererek, enerji yatırımlarına yön verecek enerji arz talep projeksiyonları; 5, 10, 20, 30, 40 yıllık dönemler için yapılmalıdır. Önümüzdeki beş ve on yıl içinde, rüzgâr ve güneşe dayalı elektrik, güneşe dayalı ısı enerjisi için somut hedefler belirlenmeli, bu hedeflere ulaşmak için izlenecek yol haritaları ve yapılacak çalışmaları tanımlayan gerçekçi eylem planları hazırlanmalıdır.

Strateji belgeleri ve planları, mevzuat hazırlıkları, yol haritaları, eylem planları vb. belgeleri; mutlaka demokratik, katılımcı ve şeffaf bir anlayışla hazırlanmalıdır. Bu çalışmalara ilgili kamu kurumları ve yerel yönetimler yanı sıra üniversiteler, bilimsel araştırma kurumları, meslek odaları, uzmanlık dernekleri, sendikalar, tüketici örgütleri ve santral bölgelerinde yaşayan halkın temsilcilerinin etkin işlevsel katılım ve katkıları sağlanmalıdır.

Enerji fiyatları ve tüketicilerin temin koşulları konularında söz sahibi olacak ve tüketici ve meslek örgütlerinin, sendikaların ve ilgili sektör kuruluşlarının temsil edileceği *Tüketici Konseyi* oluşturulmalıdır.

Planlama çalışmalarına; kültür ve tabiat varlıklarını koruyan, çevresel ve sosyal etkileri itibarıyla sınırsız, iklim krizinin bilincinde, bireysel ve toplumsal haklara karşı saygılı, nükleer macera peşinde koşmayan, özelleştirme, taşeronlaştırma ve iş güvencesinden yoksun çalışma koşullarından arınmış, enerjiyi daha verimli kullanmayı ve toplumsal yararı ve yeniden etkin kamu varlığını öngören bir anlayış egemen kılınmalıdır.

Toplumu ilgilendiren tüm konularda bilgilerin gizli değil açık, erişilebilir, kullanılabilir olması sağlanmalı, enerjiyle ilgili tüm kurumlar şeffaflaşmalıdır.

17.4.6.2 Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

Enerjinin temini, üretimi, iletimi, dağıtımını, fiyatlandırılması, iktidarların siyasi tercihlerine dayalı olarak biçimlenmektedir. Herkesin yaşamının temel bir unsuru olan elektrik enerjisi üzerinden örnekleyelim. Elektrik enerjisi, ihtiyaç duyulduğu anda üretilmesi gereken bir üründür. Elektrik üretim yatırımları uzun süren ve oldukça pahalı yatırımlardır. Bu nedenlerden dolayı, elektrik enerjisi üretim yatırımlarının gerektiği kadar ve zamanında gerçekleştirilmesi şarttır.

Elektrikte üretim, iletim ve dağıtım faaliyetleri arasında organik bağ vardır. Bu nedenle tüm faaliyetlerin eş zamanlı ve birbirini tamamlayan bir planlama anlayışı içinde yürütülmesi gerekmektedir. Elektrik enerjisinin toplumun değişen ihtiyaçlarına uygun kalite ve miktarda, sürekli ve düzenli olarak, eşit şartlarda ve ödeme gücünü yaratmayacak biçimde uygun bedellerle kullanıcılara sunulma faaliyeti kamu hizmeti niteliğini taşımaktadır.

Elektrik üretim, iletim, dağıtım faaliyetlerinin kamusal hizmet niteliği göz önüne alınarak;

- Kaynakların ve teknolojilerin incelenmesi ve verimli kullanılması,
- Uygun teknolojilerin geliştirilmesi veya transfer edilmesi,
- Elektrik tüketiminin gelişimine göre üretim yatırımlarının yer seçiminde yönlendirme yapılması,
- Gerektiğinde kısıtlama ve/veya teşvikler uygulanarak yıllık olarak ihtiyaç duyulandan eksik veya aşırı fazla kapasite yatırımlarına önlem alınması,
- İletim ve dağıtım şebekelerinin elektrik üretim teknolojilerindeki gelişmelere ve eğilimlere (yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin artması, dağıtık enerji üretimi vb.) paralel olarak "akıllı şebeke" sistemine geçiş hazırlıklarının yapılması,
- Projelerin çevresel ve toplumsal etkilerinin ayrıntılı olarak incelenmesi,
- Lisans adı altında verilen yatırım izinlerinin, yukarıda belirtilen politikalar çerçevesinde verilmesi ve gerçekleştirilmelerinin çok ciddi olarak izlenmesi,
- Uzun vade için talep gelişimi, kaynak-potansiyel değerlendirmesi, yeni kaynak potansiyel olasılıkları, teknolojik gelişme öngörülerini gibi unsurları baz olarak ele alan kapsamlı planlama çalışmalarının yapılması,
- Bütün bu faaliyetlerde enerji yönetiminin, toplum çıkarlarını gözeterek bir anlayışla; yol gösterme, kamusal planlama, takip, denetim vb. işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi,
- İletim ve dağıtım tesisi yatırımlarının da elektrik üretim yatırımları ile eş zamanlı olarak planlanması sağlıklı bir elektrik sisteminin gelişmesi açısından zorunludur.

17.4.6.2.1 Yeni Yapı ve Kurumlar

Sürekli olarak belirttiğimiz üzere elektrik sektörü için kamusal planlama ve kamusal hizmet anlayışı içinde, kamu mülkiyeti ağırlıklı yeni bir yapılanma gereklidir. Bu yapıda, elektrik iletiminde kamu tekeli sürmeli, özelleşen elektrik dağıtım hizmetlerinin tekrar kamu eliyle verilmesi için özel dağıtım şirketleri kamulaştırılmalıdır. Kamusal bir planlama anlayışı, kurgusu ve uygulaması içinde işleyecek, büyük kapasiteli kamu santrallerinin ciddi bir ağırlıkta olduğu bir elektrik üretim sektörü ve bu kamu-

sal işleyişe uyma koşuluyla çalışacak, ancak sektör içinde kontrol edici paylara ulaşmaları önlenecek olan özel elektrik üretim şirketleri ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için elektrik üreten kuruluş, işletme ve bireysel tüketicilerin de yer alacağı yeni bir yapılanma Türkiye'nin mevcut olumsuz durumundan çıkışında bir kaldıraç işlevi görebilecektir.

Türkiye Elektrik Kurumu

Bu kurum, elektrik üretim, iletim, dağıtım hizmetlerini verecek tesislerin ve şebekelerin kurulması ve işletilmesi, enerji santrallerinin, iletim ve dağıtım şebekelerinin gerek ilk tesisleri gerekse operasyon, yenileme ve genişletme çalışmaları için mühendislik ve müşavirlik hizmetleri verilmesi, santral ve şebekelerin tesis, işletme, yenileme ve genişletme çalışmalarında ihtiyaç duyulan ekipman ve aksamın bünyesinde ve/veya sektördeki kuruluşlarla birlikte üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeye uygun bir yapıda kurulmalıdır.

İletim faaliyetleri halen KİT konumundaki kamu iletim şirketi Türkiye Elektrik İletim AŞ (TEİAŞ) tarafından yürütülmektedir. TEİAŞ mevcut iletim şebekesini geliştirecek ve yenileyecek yatırımları hızla yapmalıdır.

Dağıtım hizmetleri 21 adet bölgeye ayrılarak özelleştirilmiş olup özel dağıtım şirketleri eliyle yürütülmektedir. Oysa iletimdeki gibi dağıtımda da kamu tekeli olması gerekmektedir.

Bu çerçevede esas olan dağıtım şirketlerinin tekrar kamulaştırılmasıdır. Devir aşamasında ve sonrasında, aktarılan kamu kaynaklarından ötürü kamuya borçlu olanlar, yapmaları gereken yatırımları gerçekleştirememiş ve yükümlülüklerini yerine getirememiş olanlar ile mali durumu ciddi bozuk olanlar derhal bedelsiz olarak kamulaştırılmalıdır. Kamunun bu şirketlerden alacakları teminatlardan, teminatlarının yeterli olmaması halinde ortaklarından tahsil edilmelidir.

Kamuya borçlu olmayan, bölgelerinde hedeflenenin üzerinde yatırım yapmış olan şirketler de yaptıkları ek harcama ve yatırım bedelleri göz önüne alınarak yapılacak bir ödeme planıyla kamulaştırılmalıdır.

Şubat 2020 itibarıyla Türkiye kurulu gücü 91.406 MW seviyesine ulaşmıştır ve bu gücün % 78,6'sı özel sektör kontrolündedir.

Kesinleşmemiş 2019 yılı verilerine göre 304,2 milyar kWh olan elektrik üretiminde özel sektörün payı yüzde 80,5'tir. Özellikle arz güvenliğinde kamusal ağırlığın oluşması ve dolaylı olarak piyasada oluşacak toptan elektrik enerjisi fiyatlarında olası manipülasyonları önlemek için, gerek kurulu güç dengesi gerek üretim miktarı açılarından üretim altyapısında da kamunun ağırlık kazanması şarttır. Kamu elindeki santrallerin özelleştirilmesi derhal durdurulmalıdır. Verimli olan ancak ödeme güçlüğü çeken özel santraller de kamulaştırılmalıdır.

Üretimleri durdurulacak termik santrallerden dolayı arzda doğacak eksiklikler ve sağlanacak verimliliğe rağmen ihtiyaç duyulacak yeni elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanması için;

- Büyük rüzgâr çiftlikleri,
- Çok büyük güneş enerjisi üretim sahaları,
- Planlaması yapılmış, doğal ve toplumsal çevreye zararları asgari düzeyde olacak, çevre halkının kabul ettiği ve devreye alındığında yöre halkına doğrudan ve dolaylı katkılar sağlayacak HES vb. yenilenebilir enerjiye dayalı büyük elektrik üretim tesisleri, kamu eliyle yapılmalıdır.

17.4.6.3 Petrol ve Doğal Gaz Sektörü

Petrol ve doğal gazın değer zincirindeki halkalarının ayrılmaz olduğunu göz önüne alarak, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi arama, üretim, rafinaj, iletim, dağıtım ve satış faaliyetleri dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdürülmelidir.

Bu amaçla, TPAO ve BOTAS'ı da bünyesine alacak *Türkiye Petrol ve Doğal Gaz Kurumu* (TPDK) oluşturulmalıdır.

Bu kurum, yurtiçinde ve dışında petrol ve doğal gaz arama ve üretme, petrol ve doğal gaz iletim hatları tesis ve işletme, petrol rafinerileri kurma ve işletme, mühendislik ve müşavirlik hizmetleri verme, petrol ve doğal gaz teknolojileri araştırma-geliştirme çalışmaları yapma, petrol ve doğal gaz ticareti, ithalat, ihracat, toptan satış ve dağıtım, LNG terminalleri tesis ve işletme, yeraltı doğal gaz depolama tesisleri kurma ve işletme, petrol depolama tesisleri kurma ve işletme faaliyetlerini gerçekleştirmeye uygun bir yapıda kurulmalıdır.

Arz güvenliği açısından iletimde kamu tekeli sürdürülmeli; yabancı ve özel yerli şirketlerin ayrıcalıklı iletim faaliyetleri son bulmalı, yapılmış boru hatları ve tesisler BOTAS'a ve kurulduğunda da TPDK'ya devredilmelidir. İthalat ve depolamada da kamunun ciddi bir ağırlığı olması sağlanmalıdır.

İstanbul dışında, tüm ülkede özel sektör şirketleri eliyle verilen ve bazı illerin değişik ilçelerinde farklı şirketlerce sağlanan kentsel doğal gaz dağıtım hizmetleri kamulaştırılmalı ve faaliyet gösterecekleri bölgeler nesnel ölçütlerle belirlenerek, yerel yönetimlerin kuracağı ve BOTAS'ın da ortağı olabileceği kamu işletmeleri eliyle verilmelidir.

17.4.7 Yerel Yönetimler

17.4.7.1 Genel Yaklaşım

Nüfusun yüzde sekseninden fazlasının yaşadığı kentsel yerleşimlerde yerel yönetimler, önerilen demokratik enerji politika, uygulama ve yapılanmaların yerellerdeki ayağı olarak önemli işlevler üstlenmeli ve bölgelerinde yapılacak olan enerji ile ilgili planlama, tasarım ve uygulamalarda söz sahibi olmalıdır. Isınma ve ulaşımda kullanılan fosil yakıtların ve kentlerin yakınlarındaki sınai tesislerin ve santrallerin sebep olduğu hava ve çevre kirliliğinin insan ve toplum yaşamına olumsuz etkilerini azaltma yönünde çalışmalar yapmak, yerel yönetimlerin öncelikli görev ve sorumlulukları arasındadır. Yerel yönetimler, bu görev ve sorumluluklarını yerine getirebilecek şekilde kurumsal yapılara kavuşturulmalıdır. Yerel yönetimlerin bu konudaki yetkilerini sınırlayan yasalarda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Yerel yönetimler, yetki ve sorumluluk alanlarında yapılması öngörülen enerji yatırımlarına ait planlama ve fizibilite çalışmalarına destek olmalı, görüş ve önerilerini kurulması önerilen il planlama kurullarında dile getirmeli, ilgili tüm kuruluşlara bildirmeli ve yurttaşları bu konularda bilgilendirmelidir. Yatırımın çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerini bütünlüklü bir anlayışla bölgesel ölçekte gerçekten sorgulayan, olası risklerin neler olabileceğini ve nasıl giderilebileceğini araştıran bir içerikte olması ve başta yöre sakinleri olmak üzere, yatırımdan etkilenen tüm kesimlerin görüşlerinin dikkate alınarak hazırlanması için yerel yönetimler çaba harcamalıdır.

Kentsel bazı hizmetlerin (doğal gaz ve elektrik dağıtım, temizlik, ulaşım vb.) özel kuruluşlar tarafından, halen serbest piyasa işleyişi içinde veriliyor olması, verilen hizmetlerin kamu hizmeti niteliğinde olduğu ve hizmet veren kuruluşların kamu hizmeti vermekle yükümlü olduğu gerçeklerini değiştir-

mez. Yerel yönetimler, bu tür kurumların çalışmalarının bu ölçüde uygunluğunu yurttaşlarla birlikte izlemeli ve denetlemelidir.

Yerel yönetimler bir adım daha atarak, kamusal hizmetlerin piyasaya açılmasını ve özel kuruluşlardan teminini amaçlayan neoliberal politikalara ve uygulamalara karşı çıkmalı, birçok ülkede hayata geçen, hizmetlerin yeniden kamu eliyle karşılanması deneyimlerinin ışığında “yerel ortak ihtiyaçların” karşılanması için gerekli hizmetlerin kâr odaklı belediye şirketleri yerine, kamu kurumu hukukuna tabi kamusal örgütlenmeler eliyle karşılanmasının sağlanması için uğraş vermelidir.

Bu bağlamda elektrik iletim ve dağıtım şebekelerinin yatırım ve işletme faaliyetlerinin ülke ölçeğinde ve iller bazında etkin, verimli, güvenilir bir içerik ve nitelikte verilebilmesi için, merkezi bir kamu yapısı içinde örgütlenmesi, başka bir ifade ile kurulması önerilen TEK bünyesinde yürütülmesi gerekir.

Yerel yönetimler bu çerçevede;

- Elektriğin tüketiciye sunulması ile ilgili hizmetlerin (tahakkuk, faturalama, abonelik sözleşmesi gibi) il sınırları içindeki diğer yerel yönetim birimlerim de olacağı ve gerektiğinde bazı komşu illeri de kapsayacağı,
- Doğal gaz dağıtım hizmetlerinin, yerel yönetimlerin ve bugün BOTAŞ'ın, ileride ise kurulması önerilen TPKD'nin bileşeni olacağı,
- Örgütlenme, karar alma, katılım, istihdam, bütçeleme, denetim vb. mekanizmalarının kamu hukuku esaslarına göre oluşacak olan kamu iktisadi teşebbüsleri eliyle verilmesini

talep etmelidir.

Yerel yönetimler, kentlerde kullanılan enerjinin önemli bir bölümünün ulaşımda tüketildiği ve fosil yakıtlara dayalı olan ulaşım araçlarının kentlerdeki hava kirliliğinin en önemli nedenlerinden biri olduğunu göz önünde bulundurmalı ve ulaşımda önceliği başta raylı sistemler olmak üzere, kamusal toplu taşımacılığa vermelidir.

17.4.7.2 Enerji ile İlgili Diğer Görevler

17.4.7.2.1 Ulusal Politikalar ve Mevzuat Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

Yerel yönetimler, enerji sektörü ile ilgili ulusal ölçekteki politika ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmalı, mevzuatın verdiği tüm yetkileri etkin biçimde kullanmalı, yetki alanlarındaki yatırımları proje, uygulama ve işletme dönemlerinde takip etmeli, merkezi yönetim kuruluşlarıyla eşgüdüm sağlamalı, işbirliği ve işbölümü yapmalı ve denetleme sürecinde aktif olmalıdır. Bu görevleri yerine getirilebilmek için kurumsal kapasitelerini geliştirmeli, gerekli ve yeterli nitelik ve sayıda teknik ve idari yönetici ve çalışanı, siyasal ve her türlü kayırmacılıktan uzak durarak liyakat esaslarına göre istihdam edebilmedir.

17.4.7.2.2 Yatırımların Yer Seçiminde Söz Hakkı

Halka en yakın yönetim birimleri olarak yerel yönetimler, enerji yatırımlarının yapılacağı yerlere izin verme konusunda söz haklarının olması ve yasal düzenlemelerde bu yönde değişiklikler yapılması için çaba harcamalıdır.

Nüfusun çoğunluğunu barındıran otuz ilde yetkili olan büyükşehir belediyeleri (BB), bütün il sınırları içinde hizmet vermekle yükümlüdür. BB'ler, il planlama müdürlüklerinin bilgisi ve il planlama kurumlarının desteği ile illerine ait tüm coğrafi verileri sayısal ortama taşımaları, mevcut sınai tesisler, enerji üretim tesisleri ile olası enerji kaynak alanları bu veri tabanında işaretlenmelidir. Benzer çalışma diğer illerde yerel yönetimler tarafından aynı kurgu ile yapılmalı ve oluşturulacak bütün veri tabanları ülke ölçeğinde birleştirilmelidir.

Yerel yönetimlerin kurulması planlanan sanayi kuruluşları ile enerji üretim, iletim, dağıtım yatırımlarının tekil olarak değil, mevcut ve planlanan benzer tesislerle birlikte kümülatif olarak yaratacakları ve/veya doğrudan ve dolaylı olarak neden olacakları çevresel ve toplumsal etkileri kapsayacak ÇED raporlarına vakıf olmalı, onay süreçleri ve halkın katılımı aşamasında müdahil olmalı, denetleme aşamasında da yetkili olmalıdır. Yerel yönetimler, "halkın temsilcileri" olarak halkın çıkarlarını korumalı, yetki alanlarında gündeme gelen doğaya ve toplum çıkarlarına aykırı plan, proje ve uygulamalara gerekçelerini belirterek karşı çıkmalı, bu konuda halkın ve demokratik meslekî/kitle örgütlerinin mücadelesinde onlarla birlikte en önde yer almalıdır.

17.4.7.2.3 Güneş Ülkesinde Güneşten Yararlanma

Türkiye bir güneş ülkesidir. Tüm kentsel-kırsal yerleşimlerin geleceğe yönelik tasarımlarında her türlü binanın yapımıyla ilgili genel plan ve politikaların yanı sıra tüm imar düzenleme ve uygulamalarında güneşten azami ölçüde yararlanma ve güneş mimarisinin gereklerine uyma esas olmalı; güneş enerjili eko-mimari uygulamaları başlatılmalıdır. İlgili mevzuatta bu konuda gerekli değişiklikler merkezi yönetim kurumları ve yerel yönetimler tarafından yapılmalıdır.

Yeni yapılan binalarda, görüntü kirliliği yaratmayacak bir şekilde güneş ısı sistemleri zorunlu hale getirilmeli, teknik gerekliliklerin sağlanması kaydıyla bu sistemlerin eski yapılarda da uygulanması özendirilmelidir. Toplu konutlar ve yapı adaları güneş enerjili ve ekolojik olarak tasarlanmalı ve bu uygulama tüm toplu konutlar ve kooperatifler için zorunlu hale getirilmelidir. Yerel yönetimler, bu konuda ilgili meslek odalarıyla işbirliği içinde yurttaşları bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapmalıdır.

Yerel yönetimler, öncelikle kendi bina ve tesislerinin enerji ihtiyaçlarının daha sonra da kentin ve kentinin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak:

- Güneşle ısıtma ve soğutma, bölgesel ısıtma ve soğutma, güneşle proses ısısı üretimi ve ısı depolama alanlarında örnek uygulamalar başlatmalı ve iyi örnekleri yaygınlaştırmalıdır.
- Yerel şartları, ihtiyaçları ve talepleri göz önüne alarak, çatı/açık alan güneş paneli/güneş tarlası uygulamalarıyla, lisanslı/lisanssız GES yatırımlarıyla elektrik üretimine yönelmelidir.
- Mevcut çatılardan, güneşten hem elektrik hem de ısı üretimi açısından, kent estetiğine uygun biçimde azami düzeyde yararlanılmasına imkân verecek düzenlemeler yapılmalıdır.

17.4.7.2.4 Diğer Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Yararlanma

Yerel yönetimler:

- İçme suyu ve atık su isale hatları üzerinde kurulacak hidroelektrik tesisleriyle lisanssız olarak elektrik üretiminin yapılabilirliğini araştırmalı ve fizibilitesinin uygun çıkması halinde öncelikle kendi ihtiyacını karşılamak üzere elektrik üretimi gerçekleştirilmelidir.

- Sınırları içindeki jeotermal kaynakların araştırılması, bulunması ve kaynağın sıcaklığına bağlı olarak sağlık tesisi, seracılık, mekân ısıtması ve/veya elektrik üretimi için değerlendirilmesi doğrultusunda çalışmalara yönelmelidir. Görev sınırları içinde bulunan jeotermal kaynaklı tesislerin kurulum ve işletme koşulları ve deşarj uygulamalarının bilim ve tekniğin gereklerine, bu konudaki yasal düzenlemelere uygun olarak yapıldığını takip etmeli; merkezi yönetim kuruluşlarıyla eşgüdüm, işbirliği, işbölümü içinde denetleme sürecinde aktif görev almalı, doğal ve toplumsal çevreye zarar veren hatalı uygulamalara müdahil ve engel olmalıdır.
- Yetki alanları içindeki rüzgâr potansiyelini irdelemeli, çevre koşullarına uygun olarak değerlendirilecek çalışmalara destek olmalı, toplum yararına aykırı uygulamalara yöre halkı ile birlikte geçit vermemelidir.
- Kentsel katı atıkların toplanması ve ayrıştırılması sonrası kalan atıkların vahşice depolanması uygulamalarına son vermeli ve atıkların düzenli depolanarak metan gazı üretilmesi yoluyla veya diğer yöntemlerle elektrik üretiminde kullanım imkânlarını araştırmalı ve uygun çözümler geliştirmelidir.
- Bölgelerindeki kırsal kesimlerde tarım, hayvancılık ve orman atıklarının toplanması ve enerji üretiminde değerlendirilmesi için proje üretmeli veya kendilerine sunulan projeleri incelemeli ve yapılabiliğinin saptanması halinde kooperatifler, yerel şirketler veya doğrudan belediye iktisadi kuruluşları eliyle yatırımlar yapılmalıdır.

17.4.7.2.5 Enerjiyi Verimli Kullanma.

Yerel yönetimler enerji verimliliği alanındaki uygulamalara öncelikle kendi binalarında yapacakları çalışmalarla rehber/örnek olmalı ve bu konularda mühendis odalarıyla işbirliği içinde kentlilere danışmanlık hizmeti ve teknik destek vermelidir.

17.4.7.2.6 Termik Santrallardan Yararlanma ve Denetimi

Yerel yönetimler, yetki sınırları içinde bulunan termik santralların atık ısılarının bölgesel ısıtma amacıyla kullanım imkânlarını araştırmalıdır. Termik santralların emisyonlarını azaltma ve kül ve atık giderme çalışmalarını yakından takip etmeli, denetlemeli, hatalı uygulamalara müdahil ve engel olmalıdır.

17.4.7.2.7 Enerji Kooperatiflerine Destek

Yerel yönetimler kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik elektrik üretimi amacıyla enerji kooperatifleri konusunda yurttaşları bilgilendirmeli, kooperatif kurma girişimlerine öncü ve destek olmalıdır.

17.4.7.2.8 Enerji Yoksullarına Destek

Sosyal yardım olarak dağıtılan ancak dağıtımında haksızlıklar olduğu iddiaları sıkça gündeme gelen düşük kaliteli kömürlerin ısıtmada kullanımı, kentlerde zaten yoğun olan hava kirliliğini daha da artırmaktadır. Öte yanda, enerji fiyatlarının hızla artmakta olduğu bugünlerde, bir ailenin asgari tüketiminde elektrik, doğal gaz ve su faturaları asgari ücretin altında birine yakındır.

Su fiyatları asgari düzeyde tutulmalı, sayıları her gün çoğalan enerji yoksunlarına kömür dağıtmak yerine, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak kadar su, elektrik, doğal gazın ücretsiz temin edilmesi talebini yerel yönetimler yurttaşlarla birlikte savunmalı; bu desteklerden yararlanacak enerji yoksulu birey ve ailelerin belirlenmesinde etkin olmak için çaba harcamalıdır.

17.4.8 Enerji Ekipmanlarının Yerli Üretimi

Enerji stratejisinde; düşük karbonlu, iklim krizine olumsuz etkileri asgari düzeyde olan, büyümede enerji kullanımını azaltan, enerjiyi verimli kullanan ve esas olarak yenilenebilir kaynaklardan ve yurtiçinde üretilen ekipmanlarla temin eden bir politikalar manzumesine geçiş sağlanması esas olmalıdır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâra dayalı elektrik üretimi için gerekli ana ekipmanlar, kuleler, kanatlar, jeneratörler vb. aksamın büyük bir bölümü ile döner tabla dişlisi ve diğer birçok parça yurtiçinde üretilmektedir. İlgili tüm tarafların (imalatçılar, akademi, uzmanlık dernekleri, meslek odaları, ETKB ve ilgili kamu kuruluşları, planlama kuruluşu vb.) katılımıyla oluşturulacak *Ulusal Rüzgâr Enerjisi Ekipmanları Üretimi Platformu*'nda yerli tasarıma yönelik çalışmalar, sektörün ülke ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra ihracat da yapabilmesi ve istihdamı artırıcı politika ve uygulamalar göz önüne alınmalıdır.

Güneşe dayalı elektrik üretimi ekipmanlarının yerli imalatı ise rüzgâr enerjisi ekipmanlarına göre daha geri düzeydedir. Ülkemizde güneşe dayalı elektrik üretimi için kurulabilecek güç potansiyeli teknik olarak 250.000 MW'tır. Bu büyük potansiyeli değerlendirebilmek için yapılacak fizibilite çalışmalarının sonuçlarına göre İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'da ileri teknolojiye büyük kapasiteli imalat tesislerinin kurulması hedeflenmeli ve AR-GE çalışmaları desteklenmelidir. İmalat tesislerinin yaratacağı doğrudan ve dolaylı istihdamın yanı sıra güneşe dayalı elektrik üretim santrallerinin kurulacağı alanların saptanması, santrallerin kurulması için arazinin ve erişim yollarının hazırlanması, santral ekipmanlarının montajı, şebeke bağlantı hatlarının yapımı vb. faaliyetlerle bu projelerin büyük toplumsal kalkınma projelerine dönüştürülmesi hedeflenmelidir.

Enerji depolanması için pil teknolojilerine yönelik bilimsel ve teknolojik çalışmalara önem verilmeli, kaynak aktarılmalıdır.

17.5 ACİL TALEPLERİMİZ

1. Virüs salgını nedeniyle;
 - işyeri kapanan, işten daimi olarak çıkarılan, ücretsiz izinle evine gönderilen ve evinden çıkması yasaklandığı için çalışma imkânı olmayan milyonlarca yurttaşın ödeyemeyeceği elektrik, doğal gaz, su, telefon ve internet faturaları kriz koşulları sona erene kadar kamu tarafından karşılanmalı;
 - işten çıkarmalar koşulsuz yasaklanmalı;
 - işsizlik sigortasından işsiz kalan her emekçi yararlanabilmeli;
 - tüm yoksul ailelere her ay düzenli maddi yardım yapılmalıdır.
2. Enerji sektöründe ve tüm kamusal hizmetlerde özelleştirmelere son verilmelidir.
3. Tüm yurttaşlar sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmalıdır.
4. Çok ciddi bir sorun olan ve giderek çoğalan enerji yoksulluğunun yakıcı etkilerini azaltmak için, enerji yoksullarına kamusal destekler mutlaka sağlanmalı, bu kapsamda

- elektrik yardımının, hane halkı sayısından bağımsız olarak, aylık 150 kWh'lık üst sınırı 230 kWh'a yükseltilmeli ve kapsamı genişletilmeli;
- doğal gaz altyapısının bulunduğu, konut özelliklerinin uygun olduğu her yerde kömür yerine doğal gaz yardımı yapılmalı;
- yerel yönetimler ücretsiz ve düşük bedelle su desteği vermeli;
- kamu kaynaklarından sağlanan tüm bu desteklerin kötüye kullanımını önlemek için, uygulama toplum çıkarları gözetilerek denetlenmelidir.

5. Enerjinin, kullanıldığı tüm sektörlerde, daha verimli ve etkin kullanılması için gerekli çalışmalar öncelikle yapılmalıdır.

6. Enerji girdilerindeki ve ürünlerindeki yüksek vergiler düşürülmeli, elektrik faturalarına eklenerek konut abonelerinden zorla tahsil edilen TRT payı, kayıp/kaçak ve dağıtım şirketlerine ilave kazançlar sağlayan tüm kalemler iptal edilmelidir.

7. Ticari olmayan tüketiciler için temel bir ihtiyaç olan elektrik ve doğal gazın fiyatları üzerindeki KDV yüzde 18'den yüzde 1'e düşürülmeli, ÖTV kaldırılmalıdır.

8. Filtre, baca gazı kükürt arıtma tesisleri, su arıtma tesisleri, katı atık tesisleri vb. çevre koruyucu ünitelerini tesis etmeyen ve maliyetlerini düşürmek için çalıştırmayan termik santraller ile zehirli gazları ve suları hiçbir önlem almadan çevreye salarak insanı, doğayı, yaşamı zehirleyen jeotermal santrallerde üretim derhal durdurulmalı; çalışanların sosyal hakları güvence altına alınmalı ve yeni istihdam olanakları yaratılmalı; kârları uğruna çevreyi kirletmeyi, yok etmeyi kendilerine hak olarak görenlerden de sorumlu oldukları zarar tahsil edilmelidir.

9. Plansız, çevre ve toplumla uyumsuz, yatırım yerinde yaşayan halkın istemediği, topluma maliyeti faydasından fazla olan tüm projelerden vazgeçilmelidir.

10. Verimli tarımsal arazilere, ormanlara, tarihi ve statüsü sürekli değiştirilen doğal SİT alanlarına, yerleşim yerlerinin yakınına santral kurulmamalıdır. Aydın'da, Manisa'da, Büyük Menderes Havzasındaki diğer illerde jeotermal; Trakya'da, Yumurtalık'ta, Eskişehir-Alpu'da, Zonguldak'ta, Çanakka- le'de vb. birçok yerde kömüre dayalı termik santral; Sinop'ta, Akkuyu'da ve İğneada'da nükleer santral; Doğu Karadeniz'de, Dersim'de, Alakır'da, Gökusu'da, Hasankeyf'te Türkiye'nin dört bir yanındaki HES'ler gibi bölgede yaşayan halkın istemediği ve toplumsal tepki oluşturan tüm projeler iptal edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Uluslararası Enerji Ajansı Dünya Enerji Görünümü 2019 (IEA World Energy Outlook 2019).
2. <https://www.birbucukderece.com/>
3. WMO Statement on the State of the Global Climate in 2019.
4. <https://yesilekonomi.com/komur-ve-dogal-gazi-istese-de-finanse-edemeyecegiz/>. Son erişim tarihi: 25 Şubat 2020.
5. <https://www.bloomberght.com/enerji-sektorunde-sirket-birlesme-sureclerinin-hizlanmasini-ongoruyoruz-2248855>. Son erişim tarihi: 22 Şubat 2020.
6. <https://m.finansgundem.com/amp/haber/bankalarin-batik-kredileri-icin-ozel-varlik-yonetim-sirketi-kuruluyor/1471880>. Son erişim tarihi: 26 Şubat 2020.